

Л. І. Яўдошына, дац., канд. філал. навук
(БрДУ, г. Брэст)

**КНІГІ Ф. М. ЯНКОЎСКАГА
«ЯК ВУЧЭБНЫ МАТЭРЫЯЛ ПРЫ ВЫКЛАДАННІ
КУРСА ЛІТАРАТУРНАЕ РЭДАГАВАННЕ»**

Навуковая і мастацкая спадчына Ф. М. Янкоўскага — прыклад умелага і ўдумлівага карыстання словам, таму яго кнігі могуць і павінны стаць адной з важных крыніц пры падрыхтоўцы спецыялістаў-філолагаў, літаратурных рэдактараў. Пры вывучэнні метадыкі рэдактарскага аналізу, відаў рэдактарскай праўкі і рэдагавання твораў-перакладаў варта звяртацца да такіх прац Ф. М. Янкоўскага, як “Роднае слова” (1972), “Беларуская мова” (1978), “Сучасная беларуская мова” (1984), “Само слова гаворыць” (1986), у якіх можна знайсці каштоўныя парады, як трэба працаваць са словам, чым кіравацца пры выбары той ці іншай моўнай адзінкі. Звернем увагу на некаторыя аспекты правіл словаўжывання ў кнігах вядомага мовазнаўца.

Клопатам пра выразнасць і дакладнасць маўлення напоўнены парады Ф. Янкоўскага карыстацца сінанімічным багаццем беларускай мовы, унікаючы непатрэбных запазычанняў, літаральных перакладаў і празмернай колькасці складанаскарочаных слоў. Яго кнігі, асабліва мастацкія, сапраўды даюць прыклад удумлівага карыстання сінанімічным багаццем роднай мовы для таго, каб дакладна і рознабакова адлюстравалі рэчаіснасць, удакладніць і дэталізаваць думку, выдзеліць важнае ў паведамленні. Напрыклад: *Былі і заўсёды будуць з людзьмі руплівасць, шчыраванне, неспакой* [1, с. 249]; *Яшчэ і яшчэ ўспомніцца, загаворыць простымі, непрыдуманымі – і толькі шчырымі – словамі перажытае, убачанае, незабыўнае, непрыдуманнае* [2, с. 64]; *Двойчы бачыў, як бушавала, віравала, круціла і булькатала Свіслач* [2, с. 353]. У прыведзеных мастацкіх кантэкстах узуальныя і кантэкстуальныя сінонімы насамрэч актуалізуюць важныя дэталі паведамлення, садзейнічаюць адметнай перадачы

аўтарскага светаўспрымання і ацэнкі рэчаіснасці. Прыклады падобнага словаўжывання, якія можна знайсці ў кнігах “Абразкі”, “Прыпыніся на часіну”, “І за гарою пакланюся”, “Радасць і боль” і іншых зборніках мастацкай прозы пісьменніка, ілюструюць не збытکوўнасць маўлення, а яго разнастайнасць і багацце. Відавочна, што творы Ф. Янкоўскага сведчаць пра бязмежны патэнцыял беларускай мовы ў плане выражэння і акцэнтавання думкі з дапамогай сінонімаў. Вядомы лінгвіст неаднойчы пісаў пра сінанімічнае багацце народнай мовы, заўважаючы, што яно не заўсёды выкарыстоўваецца як мае быць у перыядычных і літаратурных выданнях, у мове радыё- і тэлеперадач [3, с. 87]. Думаецца, меркаванне актуальнае і для нашага часу. Многія выразы і сэнны ўжываюцца як звыклы штамп, а разам з тым іх можна і варта замяняць сінанімічнымі дзеля разнастайнасці маўлення. Ф. Янкоўскі пра гэта піша так: “Дакучліва чытаць ці чуць аднастайнае кніжнае *не звяртай на мяне ўвагі* (у сэнсе ‘не клапаціся пра мяне, я не хачу абцяжарваць цябе клопатамі пра мяне’) пры наяўнасці ў мове *не глядзі на мяне, не зважай на мяне* і інш. Побач з *прабачце (выбачайце) за грубае слова ёсць народнае шануючы вас (цябе)* [3, с. 89–90]. Пры гэтым навуковец адзначаў, што павінна быць адчуванне дарэчнасці таго ці іншага слова ў пэўным кантэксте, яго стылёвай адпаведнасці гэтаму кантэксту. Так, да прыкладу, калі для афіцыйнага стылю падыходзяць словы *парэкамендаваць, наведваць*, то ў гутарковым стылі больш натуральнае выкарыстанне сінанімічных да іх слоў *параіць, хадзіць* [3, с. 88–89].

Для фарміравання культуры маўлення і філалагічнай чуйнасці асаблівае значэнне можа мець арыгінальная тыпалогія слоў, прапанаваная Ф. М. Янкоўскім у адным з яго філалагічных эцюдаў, дзе аўтар адрознівае слова гаваркое, неасцярожнае і “вельмі нятое”. Гаваркое слова — гэта слова, якое “не толькі абазначае нешта, а і характарызуе прадмет, з’яву — тое, што абазначае” [1, с. 19]. Да прыкладу, гаваркімі будуць словы *патрэбнік*,

дабродзей, кніжнік, бяdotнік, завітанка, нечаканка, небагатка, кепства, нядзелькаваць, выхарошваць, спрытнаваць, парукаца, знелюбець, здоўжыца і многія іншыя. На старонках кніг Ф. Янкоўскага іх сапраўды шмат. Засваенне такой лексікі спрыяе не толькі павелічэнню слоўніка моўцы, але і асэнсаванню ім багацця этнакультурнай спадчыны.

Неасцярожнае слова — “небяспечнае слова” [1, с. 28], якое, не парушаючы моўных нормаў, закранае этычныя правілы, можа пакрыўдзіць чалавека, бо ўжыта некарэктна. Ф. Янкоўскі ілюструе такое слова прыкладам з нарыса пра былую настаўніцу, васьмідзесяцігадовую жанчыну, пра якую нарысістка піша: “Размаўляю з ёю, гляджу, узіраюся. Бачу, што яна некалі была вабная, прыгожая” [1, с. 28]. Узнікае заканамернае, але, на жаль, не відавочнае для аўтара нарыса пытанне: а ці будзе прыемна жанчыне (хай сабе і ва ўзросце) чытаць пра тое, што некалі яна была вабная, прыгожая? Ці будуць дарэчнымі і этычнымі такія радкі ў дачыненні да гераіні нарыса? У тэксце такія моманты, звязаныя з псіхалогіяй чалавечых стасункаў, патрабуюць увагі і ад аўтара, і ад рэдактара.

“Вельмі нятое” — гэта слова, якое парушае моўныя нормы, з’яўляецца нелітаратурным. “Нятымі” ў любым літаратурным тэксце з’яўляюцца словы з арфаграфічнымі, граматычнымі, словаўтваральнымі і іншымі памылкамі, няўдалыя калькі і паўкалькі, непатрэбныя запазычанні. У артыкулах, абразках, эцюдах прыводзіцца шмат прыкладаў непраўльнага словаўжывання. Аўтар каменціруе такія прыклады, аналізуе прычыны памылак і паказвае спосабы іх пазбягаць. Напрыклад, не адмаўляючы патрэбу любой мовы ў лексічных запазычаннях, Ф. М. Янкоўскі адзначае, што працэс запазычання лексікі павінен мець межы, а “ўвядзенне ў літаратурную мову запазычанняў пры наяўнасці ўжо гатовага слова (вядомага ці ў народна-дыялектнай, ці ў літаратурнай мове) — гэта недаравальная абыякавасць да роднай мовы, свядомае ці несвядомае збядненне і прыніжэнне роднай мовы” [3, с.92]. Увогуле

творы пісьменніка-лінгвіста, у якіх канстатаваны шматлікія лексічныя, граматычныя, стылістычныя, арфаэпічныя нормы беларускай мовы, — і сёння досыць аўтарытэтная даведачная крыніца для спецыялістаў-філолагаў.

У працах Ф.М. Янкоўскага асобна звяртаецца ўвага на такую моўную з’яву, як канцылярыт, які, як піша аўтар, “зацямяе сутнасць гаворкі” [3, с. 101]. Лінгвіст слушна адзначае: “Мова газет, часопісаў, радыёперадач павінна быць даступная, зразумелая, дакладная. Трэба рупліва і старанна ачышчаць яе ад моўнага пустазелля — непатрэбных штампаў і лішніх слоў” [3, с. 106]. І прыводзіць прыклады такога “ачышчэння”. Прывядзём некаторыя з іх (на другім месцы адрэдагаваныя сказы): 1) *Удзень чакаюцца ападкі ў выглядзе дажджу.* — *Удзень чакаецца дождж*; 2) *Сяржант убачыў ачаг пажару, які ўзнік на страсе, і прадухіліў пажар.* — *Сяржант убачыў, што загарэлася страха, і патушыў агонь*; 3) *Сёлета прыбытак гаспадаркі пераўзыходзіць над выдаткамі ў суме пяцьсот тысяч рублёў.* — *Сёлета гаспадарка атрымала пяцьсот тысяч рублёў прыбытку* [3, с.101–106]. Відавочна, што не абцяжараныя лішнімі словамі сказы ўспрымаюцца лягчэй і хутчэй.

На старонках навуковых і мастацкіх кніг пісьменніка-лінгвіста шмат прыкладаў рэдагавання тэкстаў, у якіх сустракаюцца “нятыя” словы, няправільныя сінтаксічныя канструкцыі, розныя стылёвыя памылкі, і гэта добры дыдактычны матэрыял, які варта і карысна выкарыстоўваць пры выкладанні дысцыпліны “Літаратурнае рэдагаванне”.

ЛІТАРАТУРА

1. Янкоўскі, Ф. Само слова гаворыць: Фінал. эцюды, абразкі, артыкулы / Ф.Янкоўскі. — Мінск : Маст. літ., 1986. — 318 с.

2. Янкоўскі, Ф. Радасць і боль: Апавяданні, навелы, мініяцюры / Ф.Янкоўскі. — Мінск : Маст. літ., 1995. — 476 с.

3. Янкоўскі, Ф. Роднае слова / Ф. Янкоўскі. — Мінск : Выш. школа, 1972. — 448 с.